

УДК 658

Інна Бурак

Inna Burak

**КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ
НА ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ****THE CLASSIFICATION OF ACCOUNTS RECEIVABLE AND ACCOUNTS PAYABLE
AT MERCANTILE BUSINESS**

У статті розглянуто питання класифікації дебіторської та кредиторської заборгованості.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, класифікація, зобов'язання, розрахунки.

In the article the problems of the classification of accounts receivable and accounts payable are considered.

Keywords: accounts receivable, accounts payable, classification, liabilities, calculations.

Постановка проблеми. Зниження рівня платіжної дисципліни та своєчасності виконання договірних зобов'язань – проблеми, з якими з кожним роком все частіше стикаються вітчизняні суб'єкти господарювання. Причинами цього виступають як внутрішні (неплатоспроможність підприємств, відсутність чітких процедур планування, аналізу та контролю за рухом коштів на підприємстві, відсутність автоматизації планування та управління фінансовими потоками), так і зовнішні (нестабільність ринкового середовища, постійні інфляційні процеси, розширення спекуляцій у сфері торгівлі та зростання цін на «чорному» ринку, складні схеми розрахунків через дочірні підприємства, висока конкурентоспроможність товарів) фактори. І хоча кількість розрахункових повідомлень зростає з кожним роком, при цьому заборгованість підприємств України, як дебіторська, так і кредиторська, є доволі високою. Так, станом на 01.01.2012 року сума дебіторської заборгованості становила 1 499 971,5 млн грн, з них 511 343,10 млн грн – дебіторська заборгованість торговельних підприємств. Сума кредиторської заборгованості підприємств торгівлі на початок 2012 року становила 683 860,60 млн грн або 37% від загальної суми кредиторської заборгованості підприємств України, що становила 1 839 503,50 млн грн. Серед причин такого стану заборгованості слід відзначити відсутність механізму управління як дебіторською, так і кредиторською заборгованістю, відсутність вільних обігових коштів та відсутність контрольного механізму щодо своєчасності здійснення платежів.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання теоретичних аспектів класифікації заборгованості висвітленні у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема таких, як: В. П. Астахов, П. С. Безрукіх, О. С. Бородкін, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, А. А. Мазаракі, Т. Н. Малькова, Н. М. Малюга, Б. Райан, О. С. Сурніна, Ю. Д. Чацкіс та інші.

Метою статті є визначення класифікаційних ознак заборгованості.

Виклад основного матеріалу. Розрахункові відносини, з точки зору бухгалтерського обліку, являють собою одночасно як динамічний процес (проведення платежу до, одночасно чи після отримання товарів, робіт, послуг), так і статичний процес – заборгованість між учасниками розрахункових відносин станом на певну дату.

Моментом виникнення заборгованості між діловими партнерами є одна з подій:

- 1) або дата відвантаження товарів, надання послуг, виконання робіт;
- 2) або передплата за договором.

Це, в свою чергу, спричиняє виникнення або кредиторської, або дебіторської заборгованості.

Виникнення заборгованості в процесі реалізації договірних відносин зумовлене в основному часовим лагом – розривом у часі – між реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг та відповідно оплатою за них. Виконання взятих на себе зобов'язань за умовами договору чи угоди не збігається з їх фактичним виконанням.

Заборгованість, хоча й виникає одночасно у двох учасників розрахункових відносин, проте має різну сутність. Так, у постачальника (продавця) вона має дебіторський характер (сума, що підлягає одержанню), у покупця – кредиторський (сума, що підлягає оплаті, поверненню). Таким чином, продавець і покупець, реалізуючи договірні відносини, набувають статусу дебітора та кредитора відповідно.

Схематично процес виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості зображено на рис. 1.

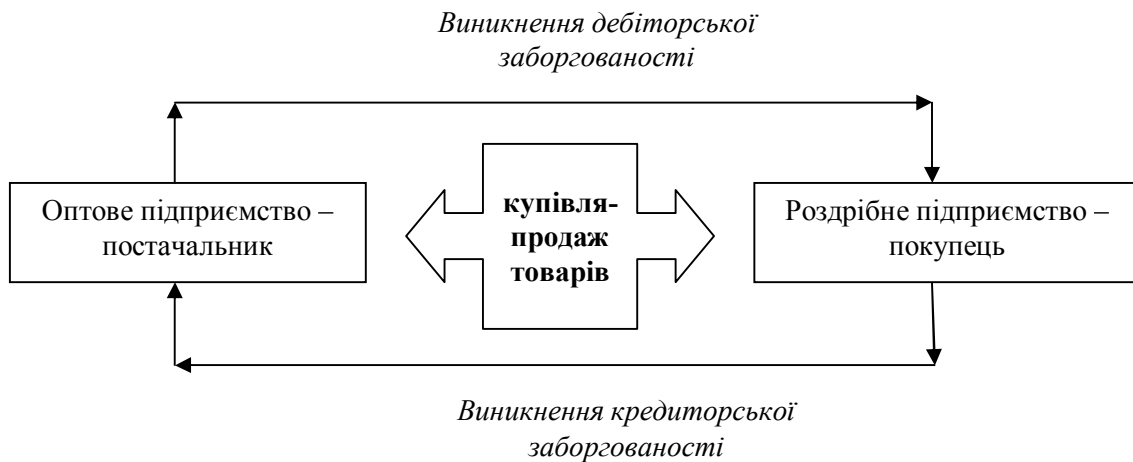

Рис. 1. Виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості

Заборгованість, що виникає в процесі господарювання, одночасно буде активами (оборотними активами) для одного учасника та зобов'язаннями (тимчасово залученими коштами) – для другого учасника розрахункових відносин. Цілком зрозуміло, що кожен із них буде мати на меті свої особисті цілі: продавець буде прагнути якомога швидше отримати оплату за поставлений товар, а покупець намагатиметься якомога довше відтягувати оплату. Тобто, продавець намагатиметься компенсувати свої активи у фінансовому еквіваленті (погашення дебіторської заборгованості), а покупець, у свою чергу, буде прагнути ефективніше використати так звані тимчасово залучені фінансові ресурси та не поспішатиме погашати свою кредиторську заборгованість.

Заборгованість, формуючись у процесі реалізації розрахунків з діловими партнерами, так чи інакше пов'язана з рухом грошових коштів (їхнє відволікання або залучення). Грошові кошти або рух грошових потоків, що постійно супроводжує виробничо-господарську і торговельну діяльність господарюючих суб'єктів, відіграє важливу роль у процесі розширеного відтворення. Здійснення різноманітних господарських зв'язків між діловими партнерами забезпечує безперервний рух грошових коштів [5].

Грошові кошти є невід'ємним атрибутом здійснення будь-якої діяльності та найважливішим елементом у сфері планування та управління господарською діяльністю підприємства. Процес безперервного переміщення фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання визначає стан платіжної дисципліни, взаємозв'язки та взаємозалежність між ресурсами підприємства та джерелами їх формування. У даному випадку найбільшу увагу слід зосередити на тих елементах платіжної системи, без яких неможливо уявити жодну господарську діяльність, а саме: дебіторську та кредиторську заборгованості. Існування однієї з них неможливе без іншої, що й зумовлює інтерес до їхньої сутності.

Як зазначає В. П. Астахов, «дебіторську й кредиторську заборгованості варто розглядати окремо: дебіторську як кошти, які тимчасово вилучаються з обігу, а кредиторську як кошти, які тимчасово залучені в обіг» [4].

Щоб з'ясувати зміст та розкрити економічну сутність дебіторської заборгованості, необхідно розглянути та проаналізувати її класифікацію.

Класифікація, як зазначає А. Б. Борисов, є розподіленням, рознесенням об'єктів, понять та назв за класами, групами, розрядами, при якому в одну групу потрапляють об'єкти, що відповідають яким-небудь спільним ознакам [6].

Під класифікацією дебіторської заборгованості розуміють групування розрахунків з дебіторами за певними ознаками залежно від певних критеріїв чи для досягнення певних цілей [7].

Достатньо детально розглядає дебіторську заборгованість А. А. Мазаракі. Згрупувавши заборгованість за визначеними класифікаційними ознаками, отримуємо наступне (рис. 2).

Важливим моментом при класифікації заборгованості за А. А. Мазаракі є те, що він зосереджує свою увагу виключно на дебіторській заборгованості. При цьому автор розмежовує дебіторську заборгованість постачальників та дебіторську заборгованість споживачів. Таким чином, хоча А. А. Мазаракі й не виділяє кредиторської заборгованості як такої за назвою, проте точно визначає її сутність че-

рез призму господарських процесів торговельного підприємства. Саме в цьому, на наш погляд, його визначна заслуга – трактування сутності об'єктів, а не їх назв.

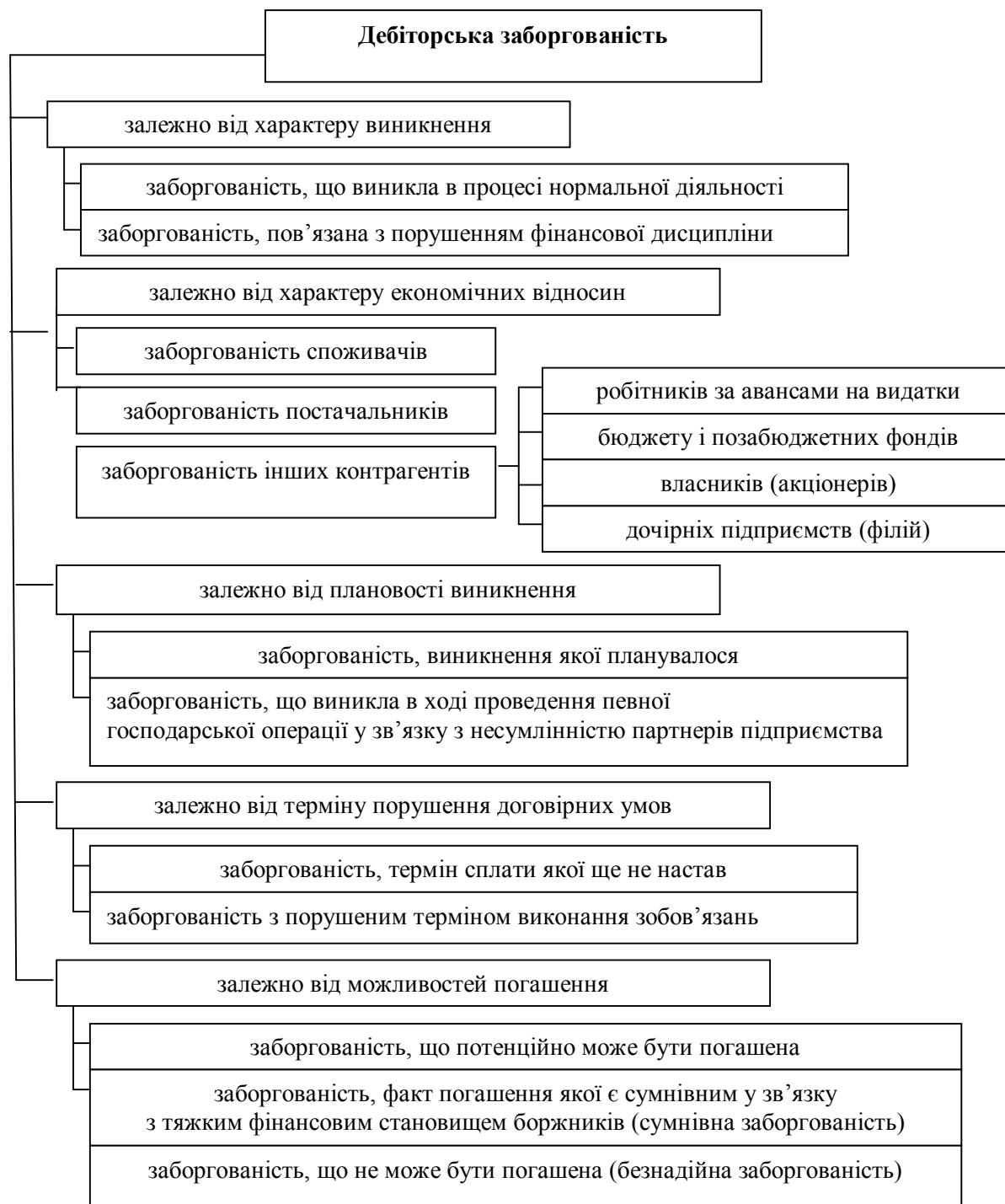

Рис. 2. Класифікація дебіторської заборгованості для цілей управління

Слід зазначити, що, хоча питання класифікації дебіторської заборгованості піднімалося багатьма дослідниками сучасності (І. О. Власова, К. С. Сурніна, Т. М. Мараховська, О. С. Любенко), але на сьогодні немає чітко встановлених її класифікаційних ознак.

З урахуванням П(С)БО № 10 та діючого Плану рахунків активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій дебіторську заборгованість можна класифікувати наступним чином (рис. 3).

Дебіторська заборгованість як невід'ємна складова оборотного капіталу підприємства потребує контролю з позиції своєчасності погашення.

За сучасних умов господарювання кошти, які тимчасово перебувають за межами підприємства, працюють на стороні й одночасно знецінюються, а отже, є значною втратою для ефективної господарської діяльності.

Спробуємо з'ясувати ситуацію, що сформувалася навколо другого виду заборгованості, а саме – кредиторської заборгованості.

Ми погоджуємося з думкою дослідників, які трактують кредиторську заборгованість як тимчасово залучені додаткові кошти, тобто як надання кредиту. На нашу думку, кредиторську заборгованість слід розглядати не як кредит, а як тимчасово залучені додаткові кошти у вигляді відстрочки платежу. Адже дійсно, в результаті здійснення розрахунків підприємства-покупці отримують додаткові цінності і водночас беруть на себе зобов'язання виконати на користь продавця оплату за них. Як правило, отримання товарів і оплата за них не збігаються у часі, а тому у підприємства виникає кредиторська заборгованість, погашення якої не відбувається одразу – спостерігається відстрочка платежу.

Аналіз інших джерел з економіки та управління (Е. Ф. Борисов, Л. Н. Булакова, Д. Е. Сорокін, Н. Е. Зимин, А. С. Курочкин, Л. Н. Красавина, С. В. Мочерний, Г. Н. Фомін) свідчить про те, що багато авторів кредиторську заборгованість називають зобов'язанням. Підходи до визначення зобов'язань різні, їх розглядають як борг, як суму витрат, як залучений капітал, як розрахункові відносини та як частину вартості майна.

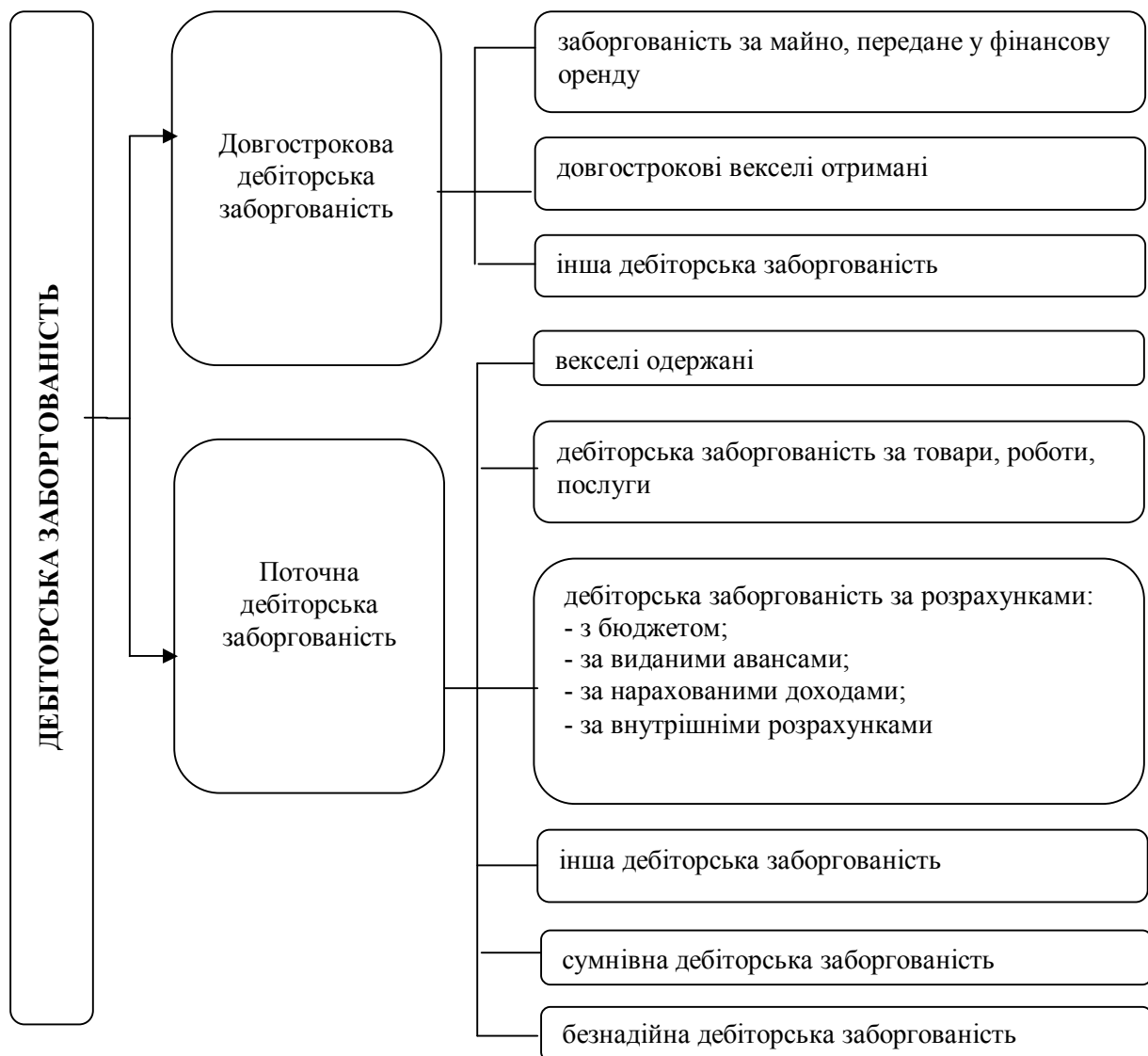

Рис. 3. Класифікація дебіторської заборгованості відповідно до П(С)БО № 10 «Дебіторська заборгованість»

Зобов'язання виникають через існуючі (завдяки минулим операціям чи подіям) борги підприємства щодо передачі певних активів чи надання послуг іншому підприємству в майбутньому. Отже, зобов'язаннями виступає заборгованість підприємства, яка виникає головним чином у зв'язку з придбанням товарів та послуг в кредит, або кредити, які підприємство отримує для свого фінансування.

Цікавим моментом є і той факт, що в бухгалтерському обліку безпосередньо не виокремлено стандарту для кредиторської заборгованості. Натомість маємо П(С)БО № 11 «Зобов'язання», яке визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання підприємства.

У бухгалтерському обліку також відсутня безпосередня класифікація кредиторської заборгованості, проте, керуючись П(С)БО № 11 «Зобов'язання», можна виокремити два напрями її поділу – за термінами погашення та за контрагентами.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження щодо класифікації заборгованості підприємства, яка виникає під час реалізації розрахункових відносин між діловими партнерами, видно, що на сьогоднішній день відсутні єдині систематизовані ознаки її класифікації.

З метою вирішення цього питання пропонуємо таку класифікацію заборгованості підприємства з використанням визначених класифікаційних ознак:

- 1) *учасники розрахункових відносин*: дебітори, кредитори;
- 2) *термін погашення*: довгострокова, короткострокова або поточна;
- 3) *ймовірність погашення*: нормальна, сумнівна, безнадійна;
- 4) *забезпеченість*: забезпечена (вексель, застава, договір страхування, гарантія), незабезпечена;
- 5) *строки платежу*: заборгованість, термін сплати якої не настав, прострочена, відстрочена.

На наш погляд, згрупована саме за цими ознаками заборгованість, що виникає в процесі розрахунків між діловими партнерами, буде якомога краще розкривати свою сутність, а обрані ті чи інші класифікаційні ознаки виступатимуть дієвим механізмом впливу її регулювання.

Список використаної літератури

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=293533&stind=1
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 11 «Зобов'язання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=293533&stind=1
3. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
4. Астахов В. П. Бухгалтерский (финансовый) учет : учеб. пособие. – [4-е изд., перераб. и доп.] / В. П. Астахов. – М. : Март, 2003. – 925 с.
5. Білик М. С. Грошові розрахунки підприємства : навч. посіб. / М. С. Білик. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – 284 с.
6. Борисов Е. Ф. Економічна теорія: підруч. / Е. Ф. Борисов. – М. : Юрайт-М, 2001. – 384 с.
7. Лігоненко Л. О. Управління дебіторською заборгованістю підприємства : навч. посіб. / Л. О. Лігоненко, Н. М. Новікова. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 275 с.
8. Мазаракі А. А. Економіка торгівельного підприємства : підруч. для вузів / [А. А. Мазаракі та ін.; під ред. проф. Н. М. Ушакової]. – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2013.

Відомості про автора

І. О. Бурак, асистент кафедри обліку і аудиту, Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету.